

Üzleti korrupció Magyarországon
– többféle nézőpontból
Kutatási zárótanulmány

Budapest, 2008. április

Felelősségi nyilatkozat

A kutatás a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet Korrupciókutató-központja végezte a Transparency International Magyarország Alapítvány megbízásából.

Budapesti Corvinus Egyetem
Szociológia és Társadalompolitika Intézet
Korrupciókutató-központ
1093 Budapest, Közraktár utca 4-6.

A jelentés kézirata 2008. április 22-én zárult le. A tanulmányban megjelent adatok és állítások hitelességét a lehető legszélesebb körben ellenőriztük. Mindazonáltal a Transparency International nem vállal felelősséget a jelentésben található információk egyéb célra vagy más kontextusban való felhasználásáért.

© 2008 Transparency International
Transparency International Secretariat
Alt Moabit 96
10559 Berlin
Germany
<http://www.transparency.org>

Szerzők

Szerzők

Szántó Zoltán, Ph.D., egyetemi tanár, intézetigazgató, BCE

Tóth István János, Ph.D., egyetemi magántanár, BCE, tudományos főmunkatárs MTA KTI

A kutatásban részt vettek

Balázs Hilda Kinga, egyetemi hallgató, BCE

Bartis Kinga, egyetemi hallgató, BCE

Fülöp Márk Tamás, egyetemi hallgató, BCE

Márkus Annamária, egyetemi hallgató, BCE

Lukácsné Gergely, egyetemi hallgató, BCE

Varga Szabolcs, szociológus

A kutatócsoport tagjai

Cserpes Tünde, egyetemi hallgató, ELTE

Nagy Zita Éva, doktorandusz, BCE

Pálinkó Éva, doktorandusz, BCE

Tartalomjegyzék

Felelősségi nyilatkozat	2
Szerzők	3
Szerzők.....	3
A kutatásban részt vettek	3
A kutatócsoport tagjai	3
Tartalomjegyzék	4
Bevezetés	5
A korrupció fogalma és típusai	6
A részkutatások tapasztalatai	9
A szakirodalom-áttekintés főbb tanulságai.....	9
Az interjúelemzés főbb tanulságai	13
A tartalomelemzés fontosabb tanulságai	19
Következtetések, javaslatok és további kutatási irányok	25
Irodalom	28

Bevezetés

Jelen kutatási zárótanulmány a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézetének Korrupciókutató-központja és a Transparency International Magyarország Alapítvány együttműködésében 2008 március-április során lebonyolított empirikus vizsgálat eredményeiről számol be. A lezajlott vizsgálat egy hosszabb távú kutatási program első fázisának (*pilot research*) tekinthető, melynek keretében

(1) összefoglaló és elemző tanulmányt készítettünk az üzleti életben tapasztalható korrupciós jelenségekkel kapcsolatos hazai empirikus vizsgálatokról. Ennek során kritikai módon összegeztük az eddigi kutatások főbb eredményeit, módszertani sajátosságait és esetleges hiányosságait (Lásd: Kutatási eredmények a magyarországi korrupcióról. A szakirodalom áttekintése),

(2) tíz strukturált mélyinterjút készítettünk vállalatvezetőkkel, s az interjúkról összefoglaló kvalitatív elemzést készítettünk (Lásd: Üzleti korrupció Magyarországon – vállalatvezetők szemszögéből. Interjúelemzés),

(3) teljes körűen összegyűjtöttük nyolc on-line napilap és hetilap korrupcióval kapcsolatos írásait, cikkeit a 2006-os és 2007-es évre vonatkozóan. A lekódolt cikkek alapján részletes tartalomelemzést készítettünk, s kvantitatív eszközökkel jellemeztük a korrupció különböző típusait (Lásd: Korrupciógyanús esetek a médiában. Tartalomelemzés és a korrupció típusai). (Ennek a kutatási területnek az előkészítését már 2007-ben kezdtük az Intézetben, előzetes koncepcióalkotás és pilot adatgyűjtés formájában. Az így felhalmozott tapasztalatokat jól tudtuk hasznosítani a mostani elemzések során.)

A kutatás átfogó célja, hogy hozzájáruljon az üzleti korrupció alaposabb feltárásához, valamint mélyebb megértéséhez és magyarázatához. Ehhez a kutatás során a hangsúlyt *a konkrét korrupciós helyzetek és mechanizmusok megismerésére*, nem pedig a korrupció észlelésére vagy a korrupcióról kialakított vélemények felmérésére helyeztük. Meggyőződésünk, hogy akár az interjúk készítése, akár a médiában megjelent korrupciógyanús esetek feldolgozása során, lehetőség kínálkozik tipikus korrupciós szituációk, tipikus korrupciós szereplők és a szereplők tipikus motívumainak feltárására. Ezek aprólékos elemzése és típusokba sorolása pedig elengedhetetlen feltétele annak, hogy további empirikus kutatások (célzott kérdőíves felmérések, esettanulmányok stb.) során átfogó képet kapjunk a különböző korrupciós jelenségek finomabb szerkezetéről és tényleges elterjedtségéről. A korrupcióra vonatkozó korábbi kutatásokhoz képest ezt a célt tekinthetjük kutatásunk új elemének, s meg vagyunk róla győződve, hogy megalapozott korrupcióellenes intézkedések meghozatalának (pl. a szabályozási vagy az intézményi környezet megváltoztatásának) nélkülözhetetlen előfeltétele a konkrét helyzettípusok és mechanizmustípusok alapos ismerete.

A korrupció, s azon belül az üzleti korrupció, különböző megjelenési formái (megvesztegetés, csúszópénz, megkenés, törvénytelen juttatás, „ajándékozás”, baksis, nepotizmus, lefizetés stb.) a történelem szinte minden időszakában és kultúrájában előfordultak. Többé-kevésbé folyamatosan jelen volt és jelen van a gazdaság, a politika, a közigazgatás, valamint a bűnüldözés és igazságszolgáltatás területén. Kultúránként eltérő módon küzdöttek ellene: például rotálták a közhivatalnokokat, jutalmazták azokat, akik leleplezték a korrupt gyakorlatot, az esküdteket és a bírakat véletlenszerűen választották ki, a menedzsereket tőkerészesedéssel kompenzálták¹. A korrupció ennek ellenére nem szűnt meg, minden modern társadalmi rendszerben – kisebb-nagyobb mértékben – megjelenik. Negatív hatásai közismertek: magas társadalmi költségei csökkentik a jólétet, az egyensúlyi helyzethez képest szub-optimális megoldásokhoz vezetnek, versenytorzító hatásai gyengítik a hatékonyságot, és az innovációt, általánossá válása aláássa a társadalmi, jogi és gazdasági intézmények működését, általános bizalomvesztéshez és normaerózióhoz vezet (Tóth, 2000). Az igazi kutatási probléma a korrupció tényleges elterjedtségének becslésében rejlik.

¹ A korrupció elleni küzdelem különböző lehetséges intézményi eszközeit részletesen tárgyalja Rose-Ackerman, 1978.

Viszonylagos állandósága és elterjedtsége ellenére elég szerény empirikus kutatási eredményeket tudnak felmutatni a korrupcióval foglalkozó társadalomkutatók. Sokszor még a korrupció definiálása is vitákhoz vezet, nem igen találunk általánosan elfogadott elméleti modelleket, s szinte alig áll rendelkezésünkre megbízható, érvényes, pontos és reprezentatív kutatási eredmény a korrupcióról. Ez persze részben a jelenség természetéből adódik: nehezen megfigyelhető, az érintettek mindent megtesznek az elleplezése érdekében. A rendelkezésre álló adatok ráadásul többnyire leíró jellegűek, s azon belül elsősorban a *korrupció percepciójára* vonatkoznak. A hagyományos szociológiai kutatási módszerek (kérdőíves adatfelvétel, interjú, fókuszcsoport, dokumentumelemzés, sajtóelemzés stb.) önmagukban sokszor nem vezetnek kielégítő eredményhez. Ezért meggyőződésünk szerint a korrupció empirikus vizsgálata során a különböző kutatási technikák ötvözésére van szükség: a kvantitatív és kvalitatív módszerek együttes alkalmazása nagyobb esélyt kínál a korrupciós mechanizmusok feltárására és tényleges elterjedtségük becslésére². Már kutatásunk jelen fázisában is megkíséreltük ötvözni egymással a kvalitatív (fogalomelemzés, mélyinterjú) és a kvantitatív (tartalomelemzés) módszereket, s erre törekszünk majd a későbbi kutatások során is (kérdőív, esettanulmány, szituációelemzés, tartalomelemzés időbeni kiterjesztése stb.).

A korrupció fogalma és típusai

A korrupció fogalmának jelentését több szempontból is meghatározhatjuk. Megalkothatjuk – követve a klasszikus politikafilozófia (Machiavelli, Montesquieu, Rousseau) hagyományait – a korrupció normatív definícióját. Ebből a nézőpontból „... a korrupció a hatalommal való visszaéléssel, annak erkölcsi megromlásával azonos.” (Gulyás 2004: 18). Másképpen: „Politikai korrupcióról akkor beszélünk, ... ha a hatalom erkölcsileg kiürül, neutralizálódik, öncélúvá és magánérdekek eszközévé válik. A korrump tranzakciókkal potenciálisan együtt járó jogsértés, közérdeksértés és a közvélemény félrevezetése és/vagy manipulálása a hatalommal való visszaélés különböző aspektusainak tekinthetők, tulajdonképpen az egyenlőség- és igazságosságelv megsértésének konkrét megnyilvánulási formái.” (Gulyás 2004: 19). A normatív definíció a maga filozófiai elvontságában orientálja a korrupcióról folytatott gondolkodást, de közvetlenül kevésbé használható a jelenség empirikus kutatása során. Ehhez ugyanis a fogalom konkrétabb szaktudományos meghatározására van szükség.

Ismeretes a korrupció fogalmának jogon alapuló, közérdek alapú és közvélemény alapú meghatározása. Ezek azonban többféle ellentmondással terhesek. A jogi definíció – látszólagos világossága és operacionalizálhatósága ellenére – nem egyértelmű: egyszerre túl szűk és túl tág. Ugyanis nem minden törvénytelen cselekmény korrump, s nem minden korrump cselekmény törvénytelen. A közérdek alapú fogalom-meghatározás gyengéje, hogy nehezen tudjuk pontosan megalkotni a közérdek definícióját, a különböző meghatározások pedig paradoxonokhoz vezethetnek. A közvéleményen alapuló definíció szintén bizonytalanságot rejt magában: az elit és az emberek vélekedése ugyanis lényegesen különbözhet egymástól konkrét korrupciós esetek megítélésében. Mindezek fényében viszonylagos egyértelműséget és fogalmi konzisztenciát akkor nyerhetünk, ha a korrupció általános definíciójának megalkotása helyett megpróbáljuk a fogalom eltérő jelentésárnyalatait elválasztani egymástól. Másképpen: kísérletet teszünk a sokértelmű, pontatlan és homályos terminus jelentésének elemzésére, explikációjára.

A korrupció típusainak kifejtése során a legegyszerűbb – azaz kétszereplős (avagy diadikus) – korrupciós-tranzakciók legáltalánosabb elemeiből indulunk ki. Ebben a megközelítésben a korrupciót egy kétszereplős, sajátos cserefolyamatként értelmezzük, s a korrupciós tranzakciók alábbi négy alapelemét vesszük számításba:

1. korrumpáló (a korrupciós ajánlat kezdeményezője)
2. korrumpált (a korrupciós ajánlat elfogadója)
3. megvesztegetési díj (amit a korrumpáló felajánl)

² Hasonlóan többféle szempontot és módszert (hivatalos statisztikák, sajtóelemzés, mélyinterjúk, kockázatelemzés) érvényesítenek az önkormányzati korrupcióval kapcsolatos kutatásuk során Szente Zoltán és munkatársai: Szente 2007.

4. előny (amit a korrumpált elfogad)

A fenti szempontok alapján lehetőségünk nyílik a korrupció általános jelenségének több – mindenekelőtt kutatásunk szempontjából – fontos típusát megkülönböztetni egymástól.

Típusok a szereplők alapján

A) A szereplők lehetnek egyének (E), csoportok (Cs) vagy intézmények (I).

korrumpáló

	E	Cs	I
E	Egyének közötti	Cs-től E felé	I-től E felé
Cs	E-től Cs felé	Csoportok közötti	I-től Cs felé
I	E-től I felé	Cs-től I felé	Intézmények közötti

Elvileg lehetséges típusok:

1. Egyén korrumpál egyént
2. Egyén korrumpál csoportot
3. Egyén korrumpál intézményt
4. Csoport korrumpál egyént
5. Csoport korrumpál csoportot
6. Csoport korrumpál intézményt
7. Intézmény korrumpál egyént
8. Intézmény korrumpál csoportot
9. Intézmény korrumpál intézményt

B) A szereplők tartozhatnak az üzleti szférához (Ü) vagy a(z ön)kormányzati szférához (ÖK/K).

korrumpáló

	Ü	ÖK/K
Ü	Ü – Ü	ÖK/K - Ü
ÖK/K	Ü - ÖK/K	SG/G - SG/G

Elvileg lehetséges típusok:

1. Üzleti szféra szereplője korrumpálja az üzleti szféra szereplőjét
2. Üzleti szféra szereplője korrumpálja a(z ön)kormányzati szféra szereplőjét
3. (Ön)kormányzati szféra szereplője korrumpálja az üzleti szféra szereplőjét
4. (Ön)kormányzati szféra szereplője korrumpálja az (Ön)kormányzati szféra szereplőjét

C) A szereplők társadalmi státusza lehet alacsony (AS) vagy magas (MS).

korrumpáló

	AS	MS
AS	Alacsony szintű K	M - A
MS	A – M	Magas szintű K

Elvileg lehetséges típusok:

1. Alacsony társadalmi státuszú korrumpál alacsony társadalmi státuszút

2. Alacsony társadalmi státuszú korrumpál magas társadalmi státuszút
3. Magas társadalmi státuszú korrumpál alacsony társadalmi státuszút
4. Magas társadalmi státuszú korrumpál magas társadalmi státuszút

Típusok a megvesztegetési díj és az előny alapján

D) A megvesztegetési díj és az előny lehet anyagi (A) vagy nem anyagi (NA) jellegű.

Anyagi: pénz, áru, fizetésemelés, prémium, stb. Nem anyagi: szolgáltatás, engedélyek, kedvezmények, pozíciók, állások, kinevezések, magatartásformák, lojalitás, szavazat, stb.

megvesztegetési díj

		A	NA
előny	A	Tisztán anyagi	NA-ért A
	NA	A-ért NA	Tisztán nem anyagi

Elvileg lehetséges típusok:

1. Anyagi megvesztegetési díjért anyagi előny
2. Anyagi megvesztegetési díjért nem anyagi előny
3. Nem anyagi megvesztegetési díjért anyagi előny
4. Nem anyagi megvesztegetési díjért nem anyagi előny

Típusok földrajzi szempontok alapján

F) A korrumpáló és a korrumpált egyaránt lehet hazai (H) és külföldi (K).

korrumpáló

		H	K
korrumpált	H	H – H	K - H
	K	H – K	K - K

Elvileg lehetséges típusok:

1. Hazai korrumpál hazait
2. Hazai korrumpál külföldit
3. Külföldi korrumpál hazait
4. Külföldi korrumpál külföldit

A korrupciós tranzakció színhelye szerinti típusok

G) A színhely szerint a korrupciós szituációk lehetnek:

1. budapestiek
2. városiak
3. községiek.

Típusok egyéb szempontok alapján

H) Rendszerességük alapján a korrupciós tranzakciók lehetnek:

- a. anarchikusak (kiszámíthatatlanok),
- b. epizodikusak (véletlenszerűek),
- c. szisztematikusak (rendszeresek, kiszámíthatóak, kvázi-intézményesültek),
- d. ciklikusak (periodikusan változóak)

I) *Összetettségük alapján a korrupciós tranzakciók lehetnek:*

1. egyszerű, kétszereplős
2. láncba szerveződő, többszereplős

J) *A tranzakciót kezdeményező alapján a korrupciós tranzakciók lehetnek:*

1. amikor egyértelműen a keresleti oldal (a kliens),
2. amikor egyértelműen a kínálati oldal (a megbízott) kezdeményez, vagy
3. amikor a kezdeményezőt nem lehet egyértelműen azonosítani.

A fent részletezett szempontok alapján a korrupciós tranzakciók számtalan altípusát tudjuk elhatárolni egymástól. Ezeknek a különböző formáknak a hasznosítására a tartalomelemzés során térünk ki, amikor is a fenti típusok alapján változókat képezünk, s ezek alapján kódoljuk le a médiában megjelent korrupciós eseményeket.

Fogalmi-elméleti fejtegetéseink végén utalunk arra, hogy későbbi elemzéseink kiindulópontjaként a korrupciós helyzetek elemzésekor a modern politikai gazdaságtan és gazdaságpszichológia megbízó – megbízott - kliens (*principal – agent - client*) modelljét fogadjuk el³. A modell a racionális döntések elméletén nyugszik: szereplői mérlegelik cselekvési lehetőségeik várható hasznát és költségét, s azt az alternatívát választják, amelyik a legnagyobb tiszta haszonnal kecsegtet. A megbízó (például egy adóhivatal vezető tisztviselője) alkalmazásában álló megbízott (például egy adóellenőr) kapcsolatba kerül a klienssel (például egy adófizetővel). A megbízott – a modell szerint – akkor válik korrupttá, ha a korrupcióból származó tiszta haszna várhatóan meghaladja azt a hasznot, amelyet akkor élvez, ha tisztességes marad. A kliens – a modell szerint – akkor próbálkozik megvesztegetéssel, ha az abból származó tiszta haszna várhatóan meghaladja azt a hasznot, amelyet akkor élvez, ha nem korrumpál. A korrump megbízott – miközben személyes előnyökre tesz szert – költségeket ró a megbízóra, mivel tevékenysége negatív külső gazdasági hatásokkal jár, amelyek csökkentése időt és erőforrásokat emészt fel. A megbízó célja az, hogy a megbízottat optimális mértékű produktív és optimális mértékű improduktív - azaz korrump – tevékenység elvégzésére ösztönözze. A megbízó alapvető problémája abból az információs aszimmetriából fakad, amely kettőjük kapcsolatának inherens jellemzője.

A rész kutatások tapasztalatai

Az alábbiakban összefoglaljuk a kutatás három részterületén szerzett fontosabb tapasztalatainkat. Először a szakirodalom-áttekintés, ezt követően az interjúelemzés, majd végül a tartalomelemzés főbb tanulságait tekintjük át.

A szakirodalom-áttekintés főbb tanulságai

A szakirodalom-áttekintés célja áttekinteni az üzleti élettel kapcsolatos korrupciós jelenségekre vonatkozó hazai, vagy hazánkat is érintő, az ezredforduló óta született empirikus kutatási eredményeket. Az írás összegzi és kritikai módon elemzi a szóban forgó vizsgálatok főbb eredményeit, módszertani sajátosságait és esetleges hiányosságait.

A korrupcióra vonatkozó empirikus kutatásokat a priori két csoportba sorolhatjuk: az elsőbe a megfigyelő-leíró kutatások (a), a másodikba pedig a magyarázó-megértő elemzések (b) tartoznak. Az

³ Részletesebben lásd: Szántó 1997.

első típusba sorolt kutatások két alcsoportját különböztetjük meg: a korrupcióval kapcsolatos vélemény-felméréseket (a1) és a korrupciós tapasztalatokra koncentráló vizsgálatokat (a2).

Az üzleti korrupció magyarországi megjelenését vizsgáló empirikus kutatásokat áttekintve egyetlen oksági-magyarító vizsgálatot (b) sem találtunk – így ilyen kutatások elemzése jelen tanulmányban nem szerepel. A felderítő-leíró vizsgálatok között túlsúlyban vannak a korrupcióval kapcsolatos véleményfelmérések (a1), és csak elvétve találkozhatunk a tényleges korrupciós tapasztalatokat felderítő vizsgálatokkal (a2).

A szakirodalom összegzése során először a bűnügyi statisztikákból rendelkezésre álló adatokat mutatjuk be, majd a konkrét kutatási eredményeket tekintjük át. A rendelkezésre álló vizsgálatok leggyakoribb célcsoportjait - lakosság, vállalatok és egyéb szereplők - követve vizsgáljuk a kutatások vonatkozó adatait – elsősorban a 2000-es éveket tekintve. (Az egyes kutatások rövid módszertani bemutatására is sort kerítünk.) Végül röviden ismertetünk két jelentős nemzetközi korrupciós indexet.

A bűnügyi statisztika

A korrupciós bűncselekmények – így a vesztegetés, a befolyással üzérkedés, a közérdekű bejelentés üldözése, valamint a nemzetközi közélet elleni bűncselekmények - jellemzőit mutató statisztikai adatok forrását a Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika, a KSH, a bűnüldözés szervei, illetve az illetékes minisztériumok adatgyűjtései, illetve szakértői elemzések jelentették. A felderített korrupciós esetekre vonatkozó adatsorok – melyek nagy ingadozást mutatnak - természetes módon nem adhatnak és nem is adnak pontos képet a korrupció valódi szintjéről, sokkal inkább a rendőrség aktivitásával, vagy egyéb társadalmi folyamatokkal hozhatóak összefüggésbe; csupán kis hányadát képviselik a tényleges korrupciós gyakorlatnak.

Kutatási eredmények

Az összefoglalt kutatási eredmények gyakorlatilag mindegyike nemzetközi nyomásra, vagy nemzetközi vizsgálat részeként született, többségük nagymintás, kérdőíves felmérésen alapszik. E felderítő-leíró vizsgálatok jellemző kérdésfelvetései - mind a lakossági, mind a vállalati mérések során a következők voltak: a korrupció percepciója, a korrupciós jelenségek jellemző területei, szereplői; a korrupció elleni harc lehetséges szereplői; a korrupcióban való személyes tapasztalatok, érintettség és annak hatásai; a korrupció definíciója.

Lakossági adatfelvételek

A lakossági adatfelvételek közül három komplex vizsgálatsorozat, valamint nyolc jellemzően egydimenziós megközelítésű kutatás eredményei kerülnek röviden bemutatásra:

- A korrupció fogalma: az áttekintett adatfelvételek közül mindössze egyben törekedtek arra, hogy megismerjék: vajon a vizsgálattal érintett társadalmi csoportok számára mit is jelent a korrupció fogalma? A korrupció definíciójának meghatározásaként a válaszadóknak különböző helyzetekről kellett eldönteniük, hogy korrupciónak tekintik-e azokat vagy sem: a megkérdezettek több mint fele korrupciónak tekintett minden olyan tevékenységet, amikor tisztviselők, vagy politikusok jutalék / hálapénz ellenében eltúrik a szervezett bűnözés létét, intézik az ügyeket, állásbetöltéseknél, állami-városi megrendeléseknél a korrumpáló (adott esetben családtag, ismerős) javára döntenek; a közlekedési rendőrnek bírság helyett számla nélkül juttatnak a kezébe pénzüsszeget
- A korrupciós jelenségek jellemző területei, szereplői: a két komplex vizsgálatsorozatban (a Magyar Gallup Intézet 2000, és a GfK Hungária 2001 kutatásairól van szó) azzal a valójában a definíciós problémához köthető kérdéssel is foglalkoztak, hogy vajon melyek a korrupció jellemző területei, és kik a korrupció tipikus szereplői a megkérdezettek szerint. Mindkét kutatásban az első három terület között szerepelt az egészségügy és a rendőrség.
- A korrupció okai: a korrupció vélt okainak feltárására mindössze egy vizsgálat során vállalkoztak a kutatók. Az adatok tanulsága szerint a lakosság a korrupciót három legfőbb okra vezeti vissza: több pénz kell az életszínvonal fenntartásához (44%); alacsonyak a köztisztviselői fizetések (41%); illetve hogy a hatóságoknak nincs tekintélye (27%).
- A korrupció percepciója és megítélése: gyakorlatilag valamennyi áttekintett adatfelvétel tartalmazott a korrupció nagyságának, elterjedtségének, súlyosságának szubjektív megítélésére vonatkozó kérdéseket. A hivatali korrupció mértékét illetően 2004-ben

(TÁRKI, 2004) a legtöbben a „közepesen sok ember korrupt” választ adták (37%). A megkérdezettek 40%-a szerint nagyon sokan, vagy szinte mindenki fogad el kenőpénzt, 22% úgy vélekedik, hogy csak néhányan korruptak, míg az 1%-ot sem éri el azok aránya, akik nem feltételeznek korrupciót ezen a területen. 2001-ben a magyarok negyede azt mondta, hogy a korrupció az élet természetes velejárója (GfK) és ugyancsak közel negyedük vélekedett úgy, hogy „a kenőpénz teljesen szükségtelen, az ember bármit elérhet törvényes úton is”. 2006-ban az előző évek adatfelvételeinek eredményeihez képest némi javulás figyelhető meg abban a tekintetben, hogy a válaszadók mekkora hányada gondolja azt, hogy a kenőpénz természetes része az életnek: a 2004-es értékkel (27%) szemben 2006-ban arányuk 23%-ot tett ki (ezzel az állítással az EU 25 tagállamában 14% (!), Nyugat-Európában 8% (!), Közép-Kelet Európában 23%-a ért egyet). 2006-ban magyarországi válaszadók 45%-a, 2007-ben 54%-a vélekedett úgy, hogy növekedett a megvesztegethetőség mértéke a kutatást megelőző három évben.

- Személyes korrupciós tapasztalatok, érintettség és annak hatásai: mind 2000-ben, mind 2003-ban (Magyar Gallup Intézet) a válaszadók közel tizede (9, illetve 10%) említette, hogy az előző évben előfordult vele, hogy köztisztviselő vagy közalkalmazott csúszópénzt várt el tőle. Mindkét vizsgálat során az egészségügy és a rendőrség voltak a leggyakrabban említett területek. A megvalósult korrupciót illetően: „(...) a közszféra nem egészségügyi részében minden 25. ügyfél esetében, aki vagy akinek családtagja az előző évben legalább egyszer ügyfélkapcsolatba került közintézménnyel, ténylegesen sor került korrupcióra (a tényleges ügyfélkapcsolatok számához viszonyítva az arány természetesen kisebb).” A TÁRKI 2005-ös eredményei a megvalósult hivatali korrupció mértékéről nyújtanak információkat: az adatok tanulsága szerint legalább egyszer a magyar lakosság 5, gyakran 1%-ával fordult elő ilyen eset. Ezzel az átlagosnál alacsonyabb értékkel Magyarország a 9. a kutatásban szereplő nemzetközi rangsorban.
- Mit tenne / tesz a lakosság korrupciós helyzetben? A Magyar Gallup Intézet 2003-as vizsgálata adatainak tanulsága szerint a lakosság közel kétharmada (62%) nyilatkozott úgy, hogy ha korrupciót érzékel, hajlandó volna bejelentést tenni: nagyobb részük névvel (37%), kisebb részük (25%) anonim módon tenné ezt. Annak ellenére, hogy a lakosság nagy hányada lenne elvileg hajlandó bejelentést tenni, a valós adatok messze elmaradnak ettől: 2003-ban az 1016 megkérdezett közül 101 budapesti említette, hogy érzékelt korrupciós helyzetet, azonban feljelentést mindössze négyen tettek.
- A korrupció elleni harc és lehetséges szereplői: 2006-ban (GfK) Magyarországon a válaszadók abszolút többsége (55%-a) meg volt győződve arról, hogy a korrupció elleni harc értelmetlen, míg ezt a véleményt a nyugat-európai országokban a lakosság átlagosan csak 37%-a osztja, Közép-Kelet Európában pedig 49%. Ez az érték mintegy 12%-tal magasabb a 2001-ben megfigyelhetőnél. 2001 óta folyamatosan növekedett azok hányada is, akik szerint a korrupció elleni harc az állam és nem az egyén feladata (2006: 82%, 2004: 79%, 2001: 74%). Mindemellett az állami szerepvállalást hangsúlyozók aránya megegyezik a 25 EU tagállam átlagával és alacsonyabb az egykori szocialista blokk országainak átlagos értékénél (86%).

Vállalati adatfelvételek

A szakirodalom áttekintése során négy - a korrupció témakörét is érintő, de egyik esetben sem kizárólag azzal foglalkozó - vizsgálat sorozat eredményei kerülnek feldolgozásra.

- A korrupciós jelenségek jellemző területei, szereplői: a BEEP 1999-es válaszadóinak tapasztalatai szerint a közigazgatási korrupció leggyakoribb területe a bizonyos engedélyek megszerzési eljárása. 2002-ben a válaszadó szervezetek legalább tizede a kormányzati megrendelések megszerzése, valamint a vám és importügyintézés (11%) esetében feltételezett gyakori korrupciót; 2005-re ez két további területtel – az egészségügyi- és biztonsági vizsgálatokkal (a 2002. évi 5%-kal szemben 2005-ben 12%) bővült. A Magyar Gallup Intézet felmérésében a megkérdezett cégvezetők legalább harmada úgy vélte, hogy nagy mértékű a korrupció az állami beruházások (53%), a közbeszerzések (53%), a jármű állapotát igazoló papírok beszerzése (46%), önkormányzati engedélyes megszerzése (38%), az áruk vámolása (37%), termékek és szolgáltatások kormánytól való megszerzése (36%) területein.

- A korrupció percepciója: a korrupció elterjedtségének, nagyságának, súlyosságának, fenyegető voltának percepciójára vonatkozóan gyakorlatilag valamennyi feldolgozott kutatásban találhatunk adatokat. A Globális Gazdasági Bűncselekmények felmérésekben megkérdezték a válaszadókat arról, hogy melyik gazdasági bűncselekménytípust érzik a legfenyegetőbbnek. Mindhárom alkalommal a korrupciót érezték a vállalat és a gazdaság működésére a legveszélyesebbnek: így 2003-ban a vállalatvezetők 58%-a, 2007-ben 31%-uk említette legfőbb problémaként. A feltételezett esetszámot tekintve 2005-ben és 2007-ben egyaránt a valóságosnál jóval több esetet feltételeztek (2005: a valós 7%-os esetszámmal szemben 27%-os arányt vélelmeztek). A korrupció terjedésére vonatkozóan a GVI 2007-es adatai szolgálnak érdekes tanulsággal: „a korrupció az utóbbi két év során terjedt a kis-és közepes vállalkozások körében. Úgy tűnik, a kkv-k vezetői egyre biztosabbak abban, hogy a kormányzati hivatalokban csúszópénz segítségével érhetik el céljukat, illetve rutinosabbá váltak a lefizetésben.”
- Korrupciós tapasztalatok, érintettség: a BEEP méréseiben 1999-ben még a megkérdezett vállalatvezetők 32%-a, 2002-ben picit több mint ötödük jelezte, hogy gyakran tesz szabálytalan kifizetéseket – ez az érték 2005-re 10%-ra csökkent. A Gallup által megkérdezett 520 vállalatvezető 31,9%-a számolt be arról, hogy már megpróbálták megvesztegetni és/vagy pénz fizetésére kérték. Az esetek legnagyobb hányadában (85%) a „másik” személy más cégek vezetője, alkalmazottja volt. A PricewaterhouseCoopers adatai szerint 2003-ban a magyarországi válaszadók 14%-a, 2005-ben 7%-a, 2007-ben 17%-a számolt be arról, hogy korrupció vagy megvesztegetés áldozata lett. Ez a bűnözési forma a vizsgált két évben mintegy 1,4 milliárd forintos veszteséget okozott a hazai cégeknek.
- A korrupció közvetett hatásai: A Gallup 2000-es mérésének adatai arról tanúskodnak, hogy csúszópénz feltételezett fizetési kötelezettsége miatt a cégvezetők negyede (24%) állt már el valamilyen beruházástól. A GVI 2007-es adatai szerint azon cégvezetőknek, akik nem vettek részt GOP pályázatokon (a teljes minta 85%-a), 10%-a említette a távolmaradás okaként azt, hogy véleménye szerint „az összeg elnyerése úgyszólván csak csúszópénz juttatásával lehetséges”. A PricewaterhouseCoopers 2007-es felmérésében a cégvezetők 44%-a vélte úgy, hogy elképzelhető, hogy azért estek el üzleti lehetőségektől, mert a konkurens cég megvesztegetéssel élt.

Egyéb vizsgálatok

A Magyar Gallup Intézet munkatársai az 1999 tele és 2000 ősze között zajló komplex korrupciós vizsgálat részeként több foglalkozási csoport – így bírák, ügyészek, polgármesterek, újságírók, vállalkozók, multinacionális vállalatok vezetői – körében szerveztek fókuszcsoportos vizsgálatokat.

A fókuszcsoportos vizsgálatok során az alábbi eredmények születtek:

- Első lépésben kísérletet tettek a korrupció fogalmának definiálására.
- A helyi önkormányzatoktól jött szakemberek a korrupció definíciójának kérdéskörében beszélgettek arról is, hogy vajon hol húzódik a határvonal a korrupció és a „demokratikus manőverezés” között.
- A fókuszcsoportok tagjai – a bűncselekmények társadalmi veszélyességére (így a bűnelkövetők számára, az áldozatok számára, az erőszak jelenlétére vagy hiányára) hivatkozva „sokkal elnézőbben bántak” a korrupcióval, mint más bűncselekményfajtákkal.
- A korrupció legfontosabb területeit illetően a résztvevők egy része úgy vélekedett, hogy ez a jelenség igazán a helyi szintű politikában jellemző; míg mások úgy gondolták, hogy bár az elterjedtség a helyi szinteken minden bizonnyal nagyobb, „a korrupciós ügyek kapcsán felmerülő pénzösszeg nagysága tekintetében azonban egyértelműen a nemzeti szintű politika, és elsősorban a gyors, nagybani privatizációs folyamat vezeti a versenyt”.
- A korrupció fő kiváltó okait (és a visszaszorítás lehetséges területeit) a következőkben látták a résztvevők: a törvényhozás folyamatának szerepe; a politikai elit üzleti érdekeltsége; nincs szilárd „törvényalkotói” és „politikai” akarat; a törvények érvényre juttatásához az intézmények nem elég erősek és elhivatottak; a törvények betartásához szükséges gazdasági és társadalmi feltételek hiánya, a polgárok anyagi

létbizonytalansága; lassú jogi liberalizáció, túlbürokratizált jogi és közigazgatási rendszer; az elit törvénytiszteletének alacsony volta; a bírói kar ki van téve a politikusok felől érkező „lágú nyomásnak” és a „szervezett bűnözés megfélemlítési technikáinak”; a köztisztviselői kar karrierlehetőségeinek nem világos megfogalmazása, alacsony szinteken alacsony bérek, pozícióik bizonytalansága.

- Az újságíró résztvevők fogalmazták meg azt a véleményt, miszerint a tényfeltáró újságírás a korrupció elleni harc „egyik leghatékonyabb fegyvere lehetne”.
- A résztvevők úgy vélekedtek, hogy a korrupció ellenes küzdelmet nemcsak segítették, hanem bizonyos területeken hátráltatták is a nemzetközi közösség szervezetei, intézményei, jelenségei.
- Mindezek okán a beszélgetésben résztvevő üzletemberek egy csoportja sokkal inkább egy „konzisztens, hosszabb távú program létrehozását” javasolta, semmint „korrupció elleni keresztes háború” indítását - mert szerintük ez tovább javítaná a külföldi cégek versenyelőnyét.

A korrupciós vizsgálatosorozata részeként a Magyar Gallup Intézet öt településen (Békéscsaba, Érd, Kaposvár, Óbuda, Paks) készített felmérést az önkormányzatok munkájáról és a hivatali korrupciós jelenségekről. Az önkormányzati tisztviselők felmérésében egyaránt szerepeltek kérdések az önkormányzatok működéséről, az önkormányzatról, mint munkahelyről, a dolgozói elégedettségről és az alkalmazottak motiváltságáról.

Korrupciós indexek

A szakirodalomban két nemzetközi korrupciós index használata terjedt el. Ezek az alábbiak:

- A Transparency International Korrupció Érzékelési Indexe (CPI) – melyet évről évre Passaui Egyetem kutatói készítenek el – 2007-ben már a világ 180 országában vizsgálta a korrupciót a közszférában. Az index 0-tól 10-ig terjedő skálán osztályozza az országokat 14 féle szempont szerint: az alacsony pontszám jelentős, a magas csekély mértékű korrupcióra utal⁴. *„Magyarország 4,9 és 5,5 határértékek között mozgó érzékelési pontszáma arra utal, hogy a 2007-ben a lista 39. helyén szereplő Magyarország a szakértők megítélése szerint komoly korrupciós problémával küzd.”*
- A Gallup Globális Korrupciós Indexe a világ 101 országában – országonként mintegy 1000 véletlenszerűen kiválasztott felnőtt megkérdezésével 2005-ben, valamint 2006-ban zajlott nemzeti felmérések eredményeiből származik. Magyarország a 100-as skálán mért 84 pontos átlagával a 78. helyen áll Kirgizisztán társaságában.

Az interjúelemzés főbb tanulságai

A korrupció fogalma

Az interjúalanyok egyikének sem okozott gondot, hogy viszonylag pontosan és részletesen meghatározza a korrupció fogalmát. Ez is mutatja, hogy a jelenség foglalkoztatja őket, üzleti szókincsük szerves részét képezi a kifejezés. Tízből hét interjúalany morális kategóriaként, etikai alapon határozza meg a korrupciót és annak változatos, gyakran elmosódott definícióját adja. Az etikai alapú megközelítésből eredően sokan a korrupció viszonylag tág meghatározásával élnek: olyan jelenségeket is korruptnak minősítenek, melyeket a törvény nem büntet, de etikai alapon társadalmilag elítélendők. Ketten vannak, akik a korrupció kapcsolatháló-alapú megközelítésével élnek: ők egyfajta személyi összefonódást értenek alatta. Az interjúalanyok többnyire az anyagi ellenszolgáltatásért végzett közvetítést, üzletszerzést, az eladó részéről vevőnek adott nem hivatalos, személyes fizetséget, vagy a politikai, szervezeti információnyújtást sorolják a korrupciós tevékenységek körébe. Vannak, akik egyértelműen pénzbeli juttatáshoz kötik a korrupciót. Mások nem

⁴ Megfontolandónak tartjuk azon szakértők véleményét, akik szerint a TI CPI mint percepció index több ponton is problematikusan interpretálható eredményekhez vezet. Ezek a nehézségek és sajátosságok a CPI kialakításának módszereiben, a számítás módjában, az alkalmazott kérdésfeltevésekben és a válaszadók kiválasztásának torzítottságában rejlenek (Lásd Sik, 1999).

határozzák meg egyértelműen pénzben, de mindenképpen valamilyen anyagi juttatásban tárgyiasuló jelenségeknek tekintenek rá. Vannak, akik az ajándékba kapott családi üdüléseket, sőt, akár az ebéd- vagy vacsorameghívásokat is a korrupciós jelenségek körébe sorolják.

Az üzleti korrupció elterjedtsége és mértéke Magyarországon

Szinte minden interjúalany hangsúlyozza, hogy hazánkban a korrupció meglehetősen elterjedt jelenség. Tíz interjúalanyunk közül hatan egybehangzóan állítják, hogy az üzleti és a(z ön)kormányzati szféra közötti korrupció sokkal nagyobb arányú, mint az üzleti életen belüli korrupció. Bár többen hozzátesszik: a kettőt időnként meglehetősen nehéz elválasztani egymástól: ugyanis erősen összefonódnak. Mindössze egyetlen interjúalany mondja azt, hogy az üzleti szférában jelentkező korrupció a súlyosabb probléma. Az önkormányzati-kormányzati korrupciós eseteket említve többen megjegyzik, hogy ez tulajdonképpen a pártfinanszírozás bevett módja. A korrupció mértékét interjúalanyaink általában nehezen becsülik meg. Akad, aki szerint a 150 milliárdos közbeszerzések 10-15%-a tartozik ebbe a „felárba”. Két interjúalany 10-es skálán értékeli a korrupció elterjedtségét: egyikük az üzleti életen belüli korrupciót 3-asra, az üzleti és (ön)kormányzati szféra közötti korrupciót pedig 7-esre osztályozza. Hozzá hasonlóan értékeli a másik: előbbi ő 4-esre, utóbbit 8-9-esre becsüli. A korrupció nagyságára, kiterjedtségére vonatkozó legszélsőségesebb (nyilván durván túlzó) becslés pedig a következő: „durván a GDP felének kell eltűnnie ilyen módon.”

Egyes interjúalanyok szerint szektortól függő, mások szerint szektortól független a korrupció mértéke, elterjedtsége. A szektort említő interjúalanyok többsége szerint az építőiparban a legkiterjedtebb a korrupció, de van, aki az energiaszektort, az informatikai területet, a nagykereskedelmi láncokat is említi.

Az üzleti korrupció hatásai

Interjúalanyaink a korrupció alábbi táblázatban leírt – negatív és pozitív – hatásait említették a beszélgetések során.

1. táblázat: A korrupció hatásainak összefoglaló táblázata

A KORRUPCIÓ HATÁSAI	
NEGATÍV HATÁSOK	POZITÍV HATÁSOK
Gazdasági hatások	Gazdasági hatások
eltűnő pénzforrások	az eljárások menetének gyorsítása
az árak emelkedése a korrupciós jutalék miatt	többletfogyasztás
versenytorzítás	
Morális hatások	
társadalom, fiatalok demoralizálása	
EU integráció akadályozása	
további gazdasági bűncselekmények gerjesztése	

Az üzleti korrupció tipikus területei

A megkérdezett vállalatvezetők a korrupció megjelenésének az alábbi táblázatban leírt tipikus területeit említették az interjúk során.

2. táblázat: A korrupció tipikus területeinek összefoglaló táblázata

LEGGYAKORIBB EMLÍTÉSEK
önkormányzati szféra ⁵
közbeszerzések, tendereztetés (állami és önkormányzati beszerzések) ⁶

⁵ Leggyakoribb első említések

<p>EU-s fejlesztési források szétosztása engedélyek kiadása „visszafizetés”, „visszajuttatás”</p>
<p>TOVÁBBI ESETLEGES, RITKÁBB EMLÍTÉSEK</p>
<p>pártfinanszírozás igazságszolgáltatás, bírói eljárások beszállítókkal való kapcsolattartás tanulmányírás, tanácsadás</p>
<p>EGYEDI EMLÍTÉSEK</p>
<p>törvényhozás fal-lobbizás médiában való megjelenés PR cégekkel való szerződések felvásárlás</p>

Interjúalanyaink közül hatan említik az önkormányzati korrupciót az elsők között. Ezzel a jelenséggel kapcsolatban egyik interjúalanyunk a következőket mondja: tipikus önkormányzati módszer, amikor azt mondja az önkormányzat, hogy megkapjátok a munkát, de be kell vonni ezt és ezt az alvállalkozót. Bizonyos iparágakban létezik a „visszafizetés” jelensége.

Tipikus eseteket és mechanizmusokat mesél az egyik interjúalany az építőipar területéről. Elmondása szerint egyrészt már a telek megszerzése korrupcióval járhat. Emellett a tervező cég tudja, hogy kit kell korrumpálni, hogy megkapják (vagy elég gyorsan megkapják) az adott területre az építési engedélyt. Interjúalanyunk véleménye szerint ez az esetek 98%-ában van így. Az üzleti élet azon szereplői, akiknek nincs információjuk ezekről a dolgokról, „nagy gondban vannak”. Másik jellemző mechanizmus a „közvetítő” megjelenése az üzletkötés során. A közvetítő, aki tudja, hogy hogyan kell megszerezni, elintézni valamit, ő ismeri a „megfelelő embert”. Interjúalanyunk elmondása szerint vannak, akik ebből élnek. Egyik interjúalanyunk a magyarországi korrupciós helyzet súlyosbodásának jeleként értékeli egy új korrupciós mechanizmus elterjedését, mely a felvásárlási folyamatokat kíséri: likviditási problémával küzdő cégeket keresnek meg cégek, melyek felszámoló-biztossal rendelkeznek és felajánlják „szolgáltatásaikat”. A bíróság „meglepő módon” őket jelöli ki felszámoló-biztosként. Ekkorra már ajánlatot tesznek off-shore cégekkel a vállalat maradék vagyonának kivásárlására.

A korrupciós díj útja

A korrupciós jutalék „útjáról” interjúalanyaink a következőket mondják: előfordulnak olyan esetek, mikor a korrumpáló cég rendelkezik külföldi bankszámlával és a megrendelő részéről egy küldönc egyszerűen kimegy az adott országba és egy táskában hazahozza a pénzt („a korrumpáló cégnek rendelkeznie kell a megfelelő struktúrákkal”). Előfordulhat az is, hogy áttéteken keresztül ugyan, de szerződéses jogviszonyt létesítenek. Egy másik interjúalany szerint az átutalások magánszámláról magánszámlára történnek, így jól megoldható a fedezés. Véleménye szerint úgy van összekeverve minden, hogy ne is lehessen kibogozni. Egy másik vélemény szerint: idővel a brutális és egyszerű technikák helyét, amikor borítékokban/aktatáskákban átadott készpénz ügylet is zajlott, átvették a finomabb technikák.

A korrupciós helyzetek tipikus szereplői

Az interjúalanyok által említett tipikus szereplőket foglaljuk össze az alábbi táblázatban.

3. táblázat: A korrupciós helyzetek tipikus szereplőinek összefoglaló táblázata

<p>GYAKORI EMLÍTÉSEK</p>

⁶ Leggyakoribb első említések

<p>alulfizetett köztisztviselők, közalkalmazottak politikusok, akik maguknak és pártjuknak gyűjtenek tenderek kiírói, döntéshozói</p>
EGYEDI EMLÍTÉSEK
<p>közvetítők közkapcsolati igazgatók igazgatósági tagok</p>

Az üzleti korrupció tendenciái Magyarországon

Interjúalanyaink többsége szerint a korrupció súlya az elmúlt 5-10 évben egyértelműen növekedett Magyarországon. Arról azonban, hogy ez a növekedés milyen mértékű volt, eltérő módon nyilatkoznak. Van két olyan interjúalany, aki itt is megkülönbözteti az üzleti életen belüli, valamint az üzleti és (ön)kormányzati szféra közötti korrupciót. Véleményük egybehangzó. Egyikük ezt a következőképpen fejti ki: üzleti élet és kormányzat közötti korrupció esetében egyértelmű növekedést érzékel. Az üzleti szférán belüli korrupció esetében azonban nem, mivel csökken a gazdasági növekedés, szűkülnek a lehetőségek, óvatosabbak a felek, jobban odafigyelnek a korrupciót életre keltő helyzetekre (beszerzés, követelés-behajtás, peres ügyek kezelése stb.). Hárman magyarázatot is fűztek azon megállapításukhoz, mely szerint a korrupció az utóbbi időben növekedett. Egyikük szerint főként új jelenségek megjelenése és a jelenségek általánossá válása okán nőtt a korrupció, a másik szerint a készlet ma is ugyanakkora, mint régebben volt, maximum a hozzáférés lehetősége nőhetett meg, a harmadik szerint pedig a politika terjeszkedett: régen csak a helyettes államtitkári pozícióig nyúlt le és határozott személyi kérdésekben, míg ma az osztályvezetői-helyettesi címig mindenki kinevezését kontroll alatt tartja. Végül van, aki azt is megjegyzi: a korrupciós tranzakciók nagyságrendje az utóbbi időben folyamatosan nő.

Az interjúalanyok személyes tapasztalatai a korrupcióról: hallomásból ismert esetek. A személyes tapasztalatok sok területről, sokféleképpen szólnak. Illusztrációképpen bemutatunk néhány tipikus esetet.

Van egy beszerzési igény, amelyre pályázatot írnak ki. A jelentkezőket strómanok keresik meg, akik közlik, hogy X %-ért elintézik az ügyet. (Van polgármester, aki a Mr. 10% becenevet kapta hasonló okból, az interjúalany X értékét 3–10%-ra becsüli.) Az interjúalany szerint a megrendelő általában már eleve tudja, hogy kihez kell fordulni: ez általában a pártfinanszírozás és környéke. A kifizetés technikája: legtöbbször alvállalkozók bevonásával történik, például egy tanácsadó céget alkalmaznak, vagy olyan is előfordul, hogy offshore struktúrán keresztül fizetik ki a pénzt. Elegánsabb formája az olyasfajta kérés, hogy ezt meg ezt a céget vegyék be a konzorciumba. Ma már a korrupció nem asztal alatt átcsúztatott bördöndökkel megy, az sem történik meg, mint ami megtörtént az interjúalannal 15 évvel ezelőtt, hogy az ÁPV Rt. képviselője szemtől-szembe megmondta neki, hogy ezért és ezért a tevékenységért 200 ezer forintot kér. Ma a komoly cégek alvállalkozókat és tanácsadókat alkalmaznak, lehet tudni, hogy kit kell megkeresni.

Van már arra példa is, hogy egy cég keresi meg az önkormányzatot, hogy beszállító tud lenni: főként EU-s forrásokat akarnak így kiaknázni. Konkrét példa erre: beszállító megfinanszírozza az önkormányzati önrészt, hogy megkapja a megrendelést. Azt szokták mondani, hogy két fajta polgármester létezik: aki magának lop, és aki a településének lop. Ha érkezik hozzá egy ajánlat, amely meglebegteti előtte, hogy mondjuk 3 db nyilvános WC-t tudunk építeni a városnak, s még az építetők az elnyert pályázati pénz 10%-át vissza is adja: kockázat semmi és pénzbe sem kerül. Az önrész megfinanszírozását legtöbbször úgy oldják meg, hogy elő-közbeszerzési pályázatot írnak ki, s valamelyik bank megfinanszírozza az önrészt. A folyamat mozgatórugója az az üzleti cél, hogy el tudja adni a terméket a cég, s a feltételeket azáltal teremti meg, hogy ő ismeri a kiaknázható pályázatokat.

Interjúalanyunk hallotta, hogy egy külföldi vállalat akart Magyarországon megtelepedni, már kinevezték az ügyvezetőt, pénzügyi igazgatót, megvásárolták a telket stb.. Az ügyvezetőt elhívták ...-ra, ahol egy kiürített csárdában XY és társai jelentek meg géppisztolyokkal, 18 ezer dollár védelmi pénzt követelve havonta. Később a politika is belenyúlt az ügybe, hogy a pártok számlájára utalt kisebb összegekkel el lehet kerülni a nagyobb konfliktusokat. Interjúalanyom ezt még „semminek”

mondja, hallott ugyanis olyan történetet is, hogy az amerikai képviselőt fegyveresen zsarolták meg. Halott olyan történetről is, hogy egy állami intézmény egy már kifizetett számlát egy héttel később megint „rendezett”. Ennek látta is a papírjait, s még hallott arról, hogy állítólag ezt harmadszorra is megismételték.

Az interjúalanyok személyes tapasztalatai a korrupcióról: saját esetek

Néhány árulkodó esetet idézünk fel. Az egyik interjúalanyunk még tapasztalatlan menedzser volt, amikor egy magyar bank felesleges ingatlanjait értékesítette, s az osztrák partner a kialakított árra azt mondta: többet szeretne fizetni. A helyzetet először nem is értették. A különbözetet Bécsben kellett átadniuk, ami a vételárnak 2,5%-a volt. Az interjúalany szerint jellemző ott, hogy nem akarnak 10-15-20%-ot kérni, hanem mértéket tudnak tartani. Romániában az egyik bank tisztviselőjének a közös jól elvégzett munka jutalmaként egy üveg whiskey-t vitt az interjúalany, de a tisztviselő nem értékelte a köszönetnyilvánítást, azt mondta, hogy legközelebb az ő pénzét ne költse el...

Sok magyarországi cégnél alkalmaznak közkapcsolati igazgatót, aki adott esetben engedélyek kérésénél, versenyhivatali papírok megszerzésénél a korrupcióért „felel”. Léteznek kifinomult technikák a korrupciós helyzetek megteremtésére, kezelésére és megszervezésére. Ilyen például, hogy kis papírra írják fel a találkozó helyét és idejét, ha esetleg hangfelvétel készülne. A korrupciós összeg „tisztára mosása” több módon is történhet: (1) a tulaj adja oda személyesen az osztlékából, mert még így is megéri neki; (2) a munkatárs számlájára érkezik meg az összeg „jövedelemként”, s ezt ő visszaadja; (3) off-shore céges megoldásokkal, kis költséggel lehet kivenni pénzt.

Vannak cégek, amelyek vállalják egy-egy ügyért való lobbizást. Sikeres pályázat esetén sikerdíjat/tanácsadói díjat kapnak, s kérdés hogy kiknek juttatnak belőle. Nem tudja biztosan, nincsenek pontos információi. A multiknál már látott olyat, hogy normál tenderek elbírálói egy jó döntés után egy drága autóval lettek gazdagabbak.

ABC üzletágba léptek be és elkezdtek kapcsolatokat kiépíteni. Megkeresték az önkormányzati szolgáltatókat, és meglepődve vették észre, hogy azok nem érdekeltek abban, hogy olcsóbban vásároljanak. Korábban egy kerületi önkormányzattal került kapcsolatba a cég, mert egy X projektet vettek át és kellett az önkormányzati engedély X épületének átfestéséhez. Y számú másik hasonló X projekttel semmi gond nem volt és már csak ez az egy ügy volt függőben. Az önkormányzatnál közölték velük, hogy szükséges lenne a városképhez illeszkedő felmérést készíttetni, s azt is megmondták nekik, hogy mennyiért és a hatásvizsgálatot melyik cégtől is kellene megrendelni. Végül megtették ezt, hiszen 20 milliós üzlet volt a projektben. December 6-ra, Mikulásra meg is érkezett hozzájuk az engedély.

A BB autópályát építtető osztrák konzorcium két Z projektre írt ki pályázatot, egyet az X-es, egyet az Y-os kilométerkőnél. Az X-es kilométerkőhöz pályáztak ők, valamint A cég, az Y-osnál pedig B és C cég akart építeni. A felállított pályáztatási szabályokat azonban a kiíró megszegte, amikor az Y-os km-nél második helyezett B-t tette meg az X-es km-nél kiírt építkezés győztesének velük szemben. Felmerült bennük a gyanú, hogy a saját külföldi partnerét segítette a konzorcium.

Az EU kapujában voltunk ekkor (1998), s egy PHARE pályázat keretében kérték pénzt kistérségi társulás beruházása címen csatornázásra interjúalanyunk. Az önkormányzatnak nem volt semmi pénze, a beruházás 580 millióba került volna nettóban. A megyéhez viszont már 800 milliós kérelem lett beadva, ahol még rátettek négyszázszázet, de a budapesti gazdasági bizottsághoz már a kezdeti 580 milliós tétel 1,5 milliárdra dagadt.

Egy városi eset: önkormányzati döntés született ingatlanvásárlásról, melyet az interjúalany cége kívánt eladni. Ebben az esetben az önkormányzati képviselőtestület tagjai meghatározták, hogy mekkora hányadot kívánnak vissza (20%), majd miután a döntés előtt megbizonyosodtak arról, hogy ez rendelkezésre áll készpénzben, döntöttek az ingatlan áron felüli megvásárlásáról. Bár az épületre nem igazán volt szüksége a településnek. Ez a mechanizmus a képviselő-testületi érintetteknek több szempontból előnyösnek bizonyult: hasonló folyamatokat indukálhatnak a felújítás, majd az eladás során is.

Az üzleti korrupció okai

Néhány interjúalany részletesen kifejti, hogy szerinte mik azok az alapvető problémák, amelyek a magyarországi korrupció elterjedéséhez vezettek. Említéseiket a 4. táblázat tartalmazza:

4. táblázat: A magyarországi üzleti korrupció okainak összefoglaló táblázata

A KORRUPCIÓ OKAI
GYAKORI EMLÍTÉSEK
Ügyintézés és törvények túlságosan bonyolultak Bizalmatlanság - mindent ismerősi körből akarnak megoldani - kapcsolatok szerepe A fiatalok ebbe nőnek bele Nincs átláthatóság
ESETLEGES EMLÍTÉSEK
Túlzott bürokrácia Közbeszerzési törvényen joghézagok Nincs (jogi) következmény Pártfinanszírozás
EGYEDI EMLÍTÉSEK
Rossz gazdasági helyzet A magyar gazdasági intézményrendszer túlzott sokfélesége Politikai érdekek érvényesülnek, nincs stratégia

A korrupció visszaszorítása

Interjúalanyaink az alábbi javaslatokat fogalmazták meg az üzleti korrupció visszaszorítására.

5. táblázat: A korrupció csökkentésére tett javaslatok összefoglaló táblázata

GYAKORI EMLÍTÉSEK
Eljárások egyszerűsítése, egyértelművé és átláthatóvá tétele, kiskapumentes törvényi szabályozás Normaszegésre irányuló közösségi, médián keresztül megvalósuló és jogi szankciók Szakmai etikai normák határozottabb lefektetése, szocializáció Alulfizettség problémájának enyhítése
EGYEDI EMLÍTÉSEK
Tájékozottság növelése Fedezhetőség ellehetetlenítése Versenyhivatali eljárás Sokkterápia Természetes folyamatok Semmit nem lehet tenni

A korrupció visszaszorításának kezdeményezői

Szinte minden interjúalany a kormányzati szintet, a politikusokat jelöli meg a korrupció ellenes harc elsődleges szereplőjeként, kezdeményezőjeként. Egy olyan vélemény hangzik el, mely szerint egyértelműen az önkormányzati szférában, a kisebb intézményeknél kellene ezt a folyamatot elkezdni

és alulról felfelé haladni. Azért akad két olyan interjúalany is, aki a politikusok mellett a korrupció csökkentésének jelentős szereplőjeként említi az üzleti élet képviselőit is. Egyikük szerint rendkívül fontos szerepe lehetne a kamaráknak – az üzleti élet azonban nem efelé halad.

A tartalomelemzés fontosabb tanulságai

A kutatás célja

E kutatási feladat a korrupciós jelenségek média reprezentációjának vizsgálatára irányult. A korrupciós, vagy korrupciógyanús esetek médiában való megjelenése ugyanis három területen járulhat hozzá a magyarországi korrupció megértéséhez. Egyrészt fényt vet arra, hogy a sajtó milyen rendszerességgel, és milyen módon foglalkozik az ilyen jelenségekkel (a), másrészt az egyes esetekhez kapcsolódó, megjelent információkból következtethetünk a korrupciós esetek fontos jellemzőire, és e jellemzők alapján osztályozhatjuk a feltárt eseteket (b); harmadrészt a média reprezentáció módját ad az egyes korrupciós típusok tényleges megoszlásának fontos mozzanataira és kiindulópontul szolgálhat a tényleges megoszlás későbbi becsléséhez (c).

Tudjuk, hogy a napvilágra került esetek megoszlását két tényező mozgatja: azon sajtótermékek perspektívája (a ténylegesen előforduló ügyek közötti szelekció), amelyek a korrupciós ügyeket napvilágra hozzák (1), és a korrupció egyes típusainak tényleges megoszlása, ahogy a korrupciós jelenségek egy adott országban – esetünkben Magyarországon – előfordulnak, lezajlanak (2).

A két tényezőt jelenleg nem tudjuk elválasztani egymástól. Ezért a média elemzés során kapott adatokból csak közvetve következtethetünk a korrupció tényleges megoszlásáról. Bizonyos korrupciós helyzetek arányának kiugróan magas aránya mutathat arra, hogy ezek a típusok nem ritkák, ténylegesen sem elvétele következik be a korrupciós esetek között.

A minta és a módszer

A kutatás során 8 internetes hírportál, illetve nyomtatott újság internetes változatának felmérését végeztük el 2006. január 1. és 2007. december 31. közötti időszakra vonatkozóan.

A megfigyelt internetes orgánumok az alábbiak voltak:

- *Magyar Nemzet*
- *Figyelő és FN*
- *Index*
- *Népszabadság*
- *Origo*
- *HVG*
- *Világgazdaság*
- *Heti Válasz*

Az interneten elérhető forrásokban megjelenő cikkek közül a korrupciógyanús eseteket tartalmazókat kerestük ki, gyűjtöttük össze és elemeztük. A cikkek tartalmát áttekintve az alábbi szavakra (karakter-sorozatokra) kerestünk rá: „korrump*”, „korrupció*”, „csúszópénz*”, „kenőpénz*”, „veszteget*”, „pénzmos*”.

Kizárólag a Magyarország területén felbukkanó korrupciós eseteket gyűjtöttük, így például nem került adatbázisunkba a Szlovákiában dolgozó magyar hivatalnok korrupciós esete, viszont foglalkoztunk a Budapesten dolgozó izraeli nagykövetet ért korrupciós váddal. Az így megtalált cikkeket feldolgoztuk úgy, hogy leírtuk a cikkekben leírt esetek fontosabb jellemzőit, szereplőit. Ha több cikk is foglalkozott ugyanazzal a korrupciógyanús esettel, akkor e cikkek mindegyikét ugyanahhoz az esethez soroltuk. A cikkekhez fűzött olvasói kommentárokat is figyeltük, és a konkrét esetekre vonatkozó információkat innen is beépítettük az adatbázisba.

A korrupció témája a vizsgált időszakban folyamatosan a közbeszéd tárgyát képezte. Az adatbázisba összesen 741 cikk került be, amelyek valamely konkrét korrupció(gyanús) ügyről tudósítanak. Fontos

hangsúlyozni, hogy ezek nem lezárt ügyek, minden olyan esetet felvettünk, ahol a sajtó korrupciós cselekményről beszélt – a cselekmény törvényellenességét kimondó bírósági döntés nélkül is. A feldolgozott cikkek összesen 176 különböző esetet határoltak körül.

Az esetek és a cikkek megoszlását a 6. táblázat tartalmazza.

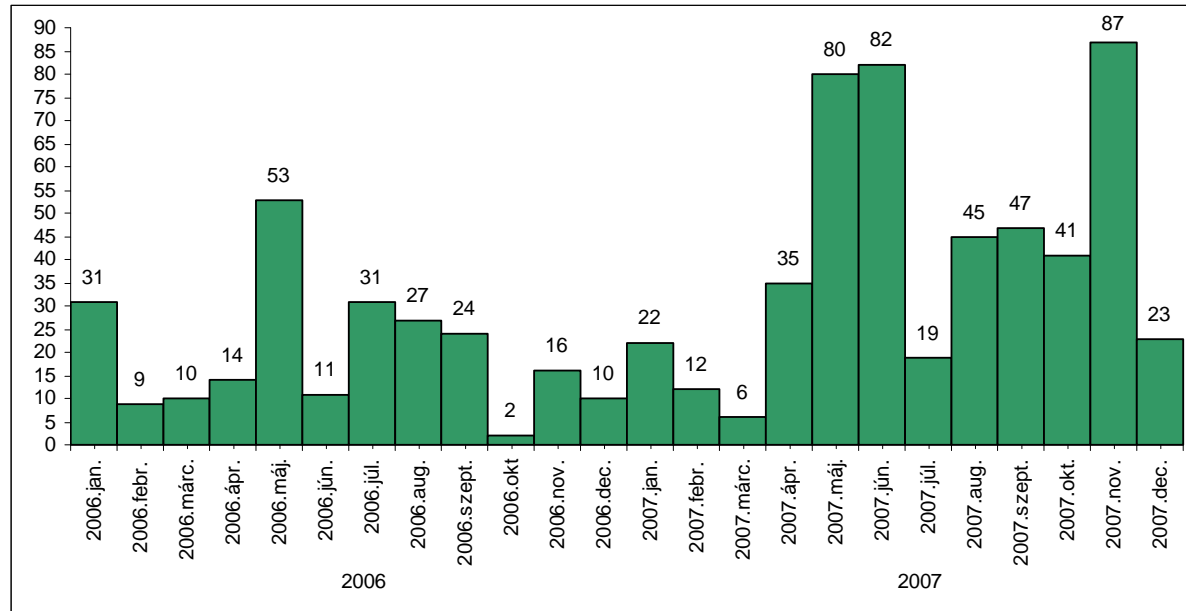
6. táblázat: Elemzett cikkek és esetek megoszlása a cikkek forrása szerint

	Megjelenő esetek száma (2006–2007)	Korrupcióval kapcsolatos cikkek száma (2006–2007)
Magyar Nemzet	75	151
Figyelő és FN	64	118
Index	63	104
Népszabadság	52	110
Origo	42	84
HVG	39	74
Világgazdaság	32	74
Heti Válasz	16	26
Összesen	-	741

Megjegyzés: Egy konkrét eset több internetes forrásban is megjelenhetett egyszerre.

A két év alatt a korrupcióval foglalkozó cikkek száma – havi bontásban – némileg nőtt (lásd az 1. ábrát).

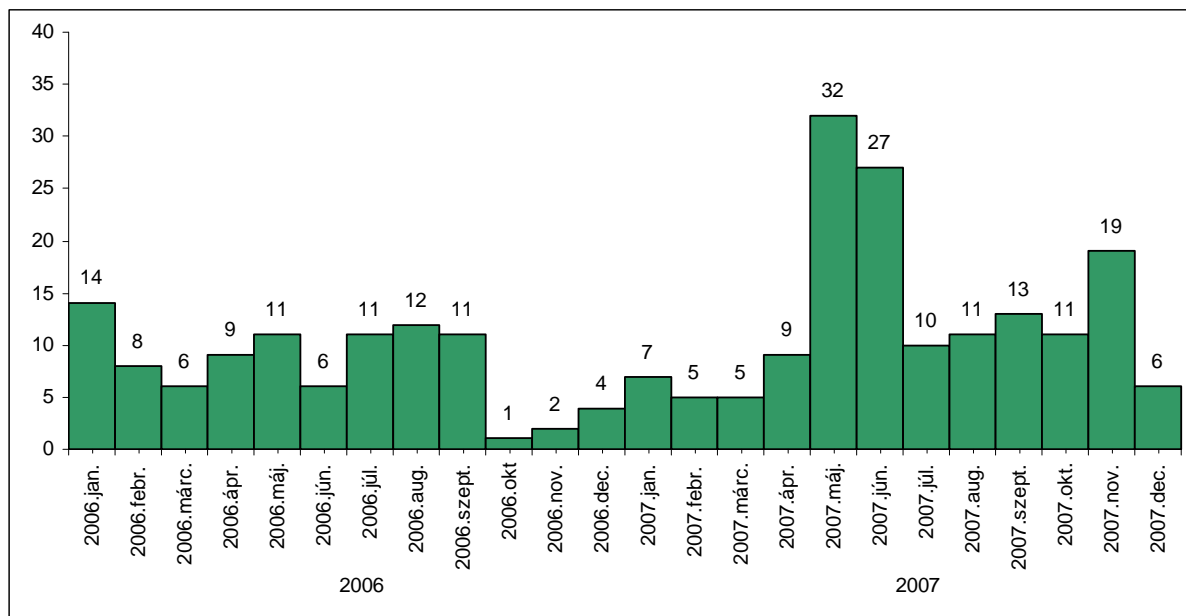
1. ábra: Az elemzett cikkek számának alakulása havonta, 2006-2007 (N= 741)

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

Az azonosított és elemzett esetek megoszlása már kiegyenlítettebb (lásd a 2. ábrát)

2. ábra: A korrupció gyanúját felvető esetek száma havi bontásban, 2006-2007

Megjegyzés: ugyanarra az esetre vonatkozó cikk több hónapban is megjelenhetett

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

Az összesen feldolgozott 182 esetből 76 esettel 2006-ban foglalkoztak, 106-tal pedig 2007-ben, míg 6 eset mindkét év cikkeiben szerepelt.

Az egyes esetek rögzítését követően a kutatás során kialakított (az 1. pontban leírt) korrupciós tipológiának megfelelően kódoltuk az egyes esetek jellemzőit. A kódolt jellemzőket ezt követően egy statisztikai adatbázisba foglaltuk össze és elemeztük. Az alábbiakban az elemzés eredményeit ismertetjük röviden.

A 176 esetből 107 esetben végeztük el a korrupció egyes jellemzői szerinti kódolást. 18 esetet azért nem kódoltunk, mert vagy 2006 előtt történt eset felelevenítése, volt a cikk, vagy csak visszautalást tartalmazott a korábbi korrupciógyanús esetre. A nem kódolt esetek másik csoportjában (41 esetben) ugyan a megadott szavak, amelyekre rákerestünk, szerepeltek a cikkekben, de az eset behatóbb vizsgálata során kiderült, hogy ezeknél nem korrupcióról, hanem befolyással, hatalommal való visszaélés-gyanús esetekről, etikailag kétséges ügyekről van szó. (Egy rendőrségi vezető barátnőjének jutalmat ad; egy miniszter vitorláspartnerre nagy állami megrendeléshez jut, stb.). A korrupciógyanús esetek harmadik csoportját (10 esetet) meg azért hagytuk ki az elemzésből, mert nagyon bonyolult struktúrát képviseltek, amelyeket ebből kifolyóan vagy az ismertető cikkek sem tudtak még megközelítően sem feltárni, vagy kódolásuk nem volt elvégezhető egyértelműen. (Például ilyen volt a Kulcsár Attila féle brókerbotrány; a Grippen vadászgépek beszerzésének esete; vagy az „Egymásért Egy-Másért Kiemelkedően Közhasznú Nemzetközi Alapítvány” esete is).

Az alábbi eredmények a 107 lekódolt eset elemzésén alapulnak. A kódolt esetek közül 41-et 2006-ban, 65-öt 2007-ben említettek az elemzett médiák, egy esetről meg mindkét évben volt szó.

Az elemzett cikkek információtartalma

1. Az első megfigyelés közvetlenül nem elemzésünk témájára, hanem az elemzett cikkek információtartalmára vonatkozik. Leírjuk mégis, mert fontos lehet a korrupció elleni lépések sorában.

Az újságírók előtt triviális követelmény egy hír, vagy tudósítás megírásakor az, hogy az írásnak az adott esemény néhány fontos jellemzőjére vonatkozóan információval kell szolgálni („Ki? Mikor? Hol? Mit? Hogyan? Miért?”). Ennek fényében érdekes, hogy az elemzett cikkek mennyire pontatlanok a korrupciós jelenségek leírásakor. A korrupciós eseteket ismertető cikkek több lényeges momentumot hagynak homályban, illetve ezen információk hiányát nem teszik explicitté.

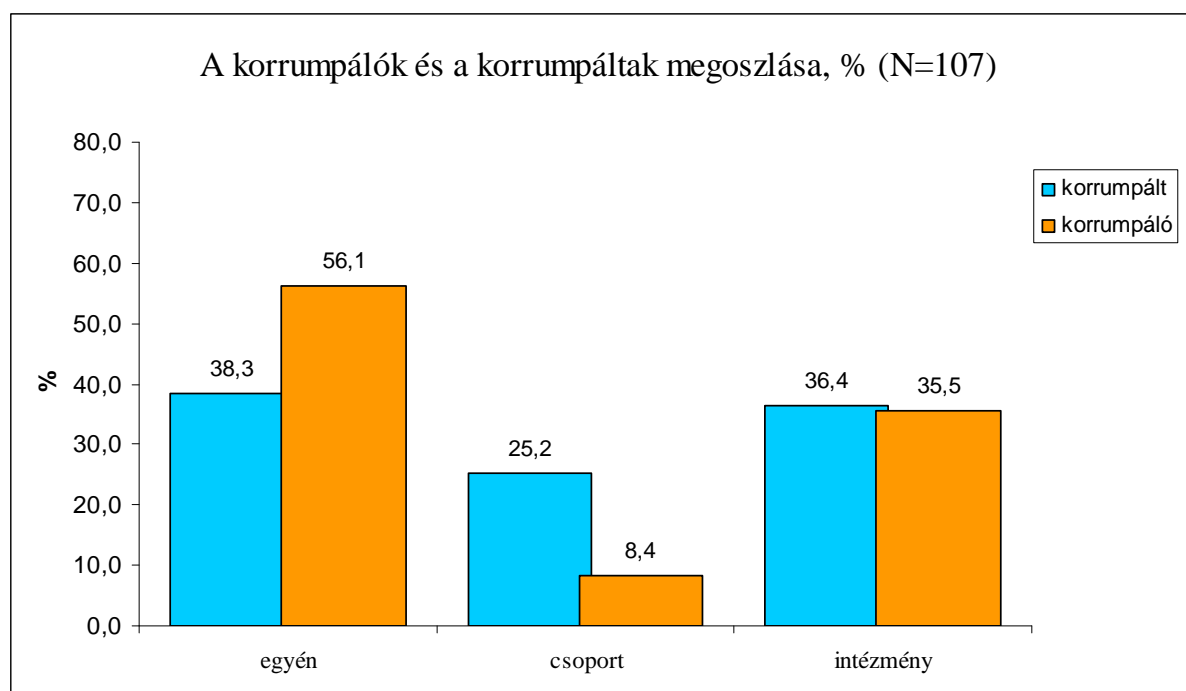
A korrupcióval foglalkozó irodalomban a korrupció elleni fellépés egyik fontos intézményeként határozzák meg a független sajtót (Rose-Ackerman, 1978). Ezt a szerepét azonban csak akkor tudja betölteni, ha a korrupciógyanús esetek ismertetésekor, feltárásakor is szem előtt tart bizonyos

általánosan érvényes követelményeket: világos kérdéseket tesz fel, ezekre keresi a választ, és megpróbál az adott esemény minden fontos mozzanatáról információt szerezni. Ha pedig ez nem sikerül, akkor nyíltan felhívja a figyelmet a homályban maradt mozzanatok létre.

A szereplők jellemzése

2. A elemzett 107 esetből több mint az esetek egy harmadában a korrumpáló, vagy a korrumpált is egy intézmény (vállalat, vagy állami intézmény) képviselője volt (lásd a 3. ábrát). Egyénekhez soroltuk a szereplőket, ha magánemberként vettek részt a korrupciós tranzakcióban, csoportokhoz, ha több magánemberről, illetve közszférában dolgozóról volt szó, akik együttműködve vettek részt a tranzakciókban (például azok az autópálya-rendőrök, akik összejátszva kértek korrupciós jutalékot a szabálysértő autósoktól a büntetés elkerüléséért).

3. ábra: A korrupció gyanúját felvető esetek megoszlása a korrumpáltak és a korrumpálók típusa szerint, 2006-2007, %

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

4. A feltárt esetek között mindössze három esetben fordult elő, amikor a korrumpált az üzleti szférához tartozott (ezekben az esetekben a korrumpáló egyén volt). A többi esetben a korrumpált vagy a kormányzat, vagy más állami intézmény képviselője, alkalmazottja volt, a korrumpáló pedig vagy az üzleti szféra képviselője, vagy magánember.

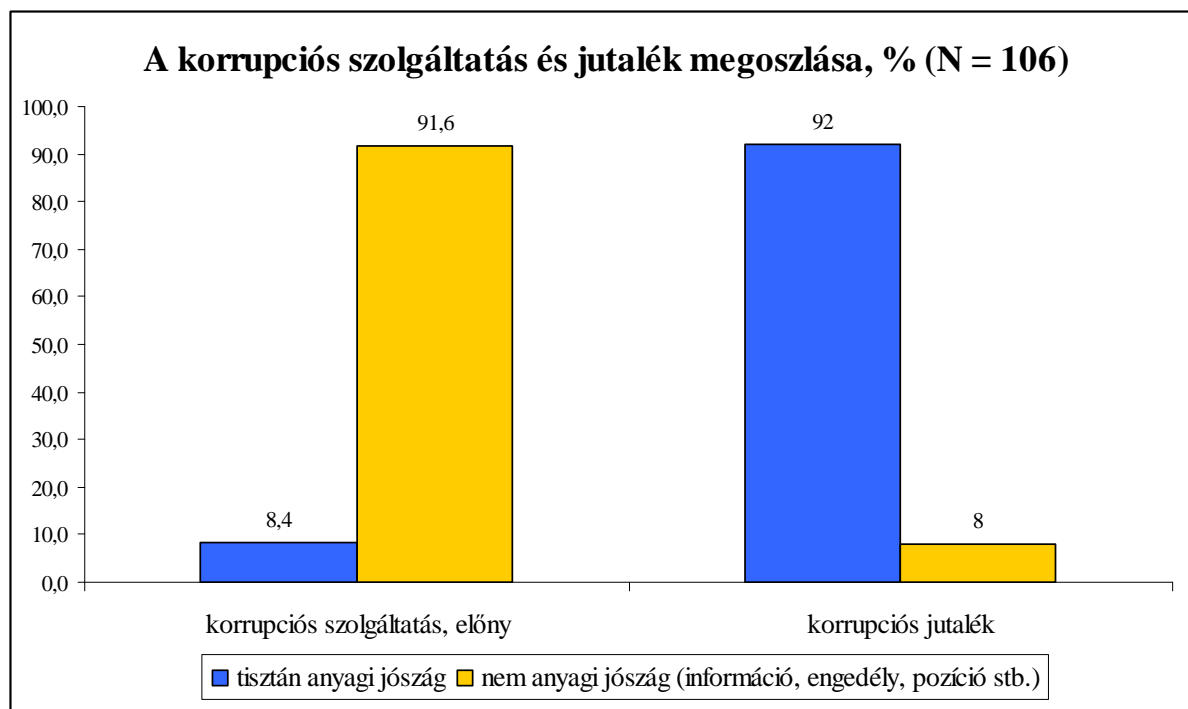
5. A korrupció szereplőinek többsége magas társadalmi státuszú (vezető beosztású), a korrumpáltak között 57%, a korrumpálók között 74%. A korrumpáló és a korrumpált társadalmi státusza között rendkívül szoros összefüggést figyelhetünk meg ($\phi: 0,697, p < 0,000, N = 72$)

6. Az eredeti lakóhelyük szerint a korrupció szereplői az esetek többségében, illetve közel felében budapestiek voltak (a korrumpáltak körében 54%, a korrumpálóknál 46%). Érdekes eredmény, hogy a korrumpálók között nem ritkák a külföldi illetőségűek (11 esetben, ami az esetek 15%-a). A két szereplő lakóhelye között erős asszociációt figyelhetünk meg (Cramer's V: 0,738, $p < 0,000, N = 69$), ami a két fél közötti személyes kapcsolati háló szorosságára utal.

A korrupciós szituációk jellemzése

7. A korrupciós tranzakciók jellemzői között a megfigyeltük, hogy mi volt a tranzakció során nyújtott előny, szolgáltatás és mi volt a jutalék. Mindkét esetben megkülönböztettünk anyagi és nem anyagi jószágokat. A megfigyelt korrupciós tranzakciók túlnyomó részénél triviális módon a korrupció során nyújtott szolgáltatás, előny nem anyagi jellegű volt, míg az ezért kapott jutalék a legtöbb esetben pénz volt (lásd a 4. ábrát).

4. ábra: A korrupció gyanúját felvető esetek megoszlása az előny és a jutalék típusa szerint 2006-2007, %

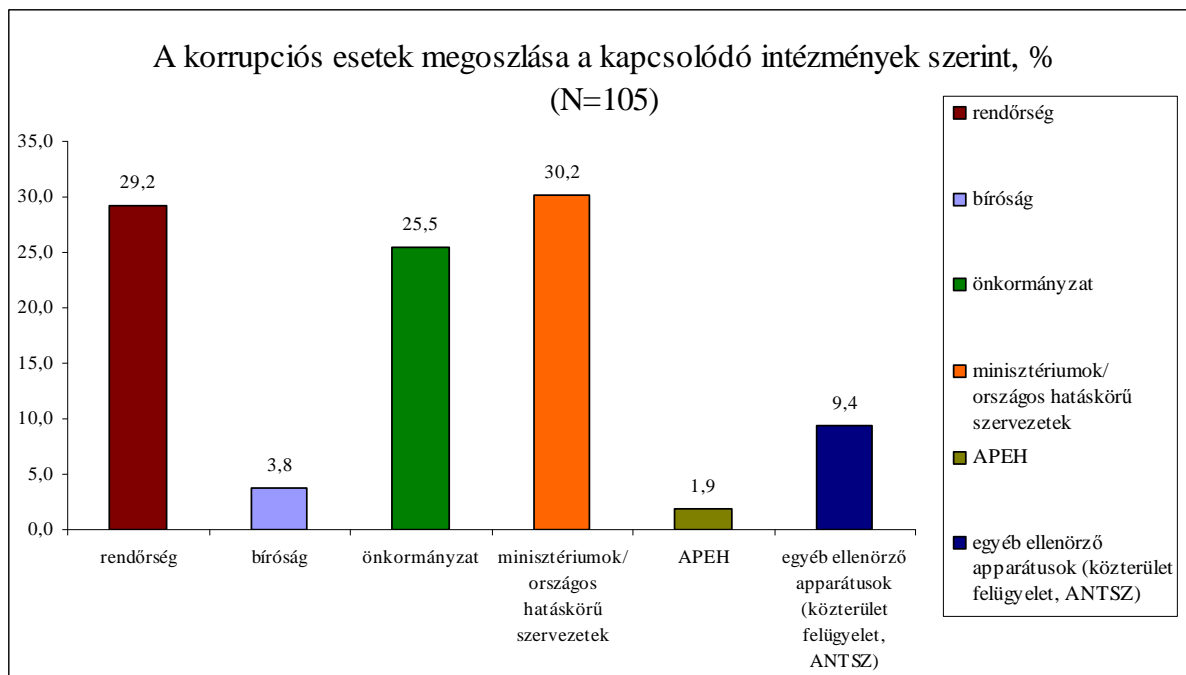

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

8. Az elemzett tranzakciók közel $\frac{3}{4}$ -ében (75 esetben) be lehetett azonosítani a korrupciós tranzakció helyét is. Eszerint a korrupciógyanús esetek többsége Budapesthez köthető (56%), a többi pedig vidéki városokban zajlott le (32%) és mindössze 12% zajlott községekben, vagy azokon kívül. Mivel alapvetően országos sajtót figyeltünk meg, ezen az eredményen nincs mit csodálkozni, de felvetheti annak a feltételezésnek az indokoltságát is, hogy, hogy a korrupció alapvetően városi jelenség.

9. Lényeges szempont a korrupciós esetek osztályozásánál, hogy milyen intézményekkel hozható kapcsolatba a feltételezett korrupciós tranzakció. Az esetek szinte mindegyikében csak egy ilyen kormányzati, vagy állami intézmény létét tapasztalhattuk. Az esetek közel felében valamilyen minisztérium, vagy országos hatáskörű szerv volt az egyik érintett fél – a korrumpált ezeknél az intézményeknél dolgozott az esetek túlnyomó többségében. A másik jellegzetes érintett intézmény a rendőrség volt (lásd az 5. ábrát) és feltehetően a bíróságok sem mentesek a korrupciótól. Ezek szerint különös fintora a magyarországi helyzetnek, hogy a feltárt korrupciógyanús esetek $\frac{1}{3}$ -a azokhoz a szervezetekhez kötődik, amelyeknek hivatalból üldözni kellene az ilyen eseteket. A rendőrség és a bíróságok korrupciós aktivitása ezek szerint külön figyelmet érdemel egy jövőbeni kutatási koncepció kidolgozása során.

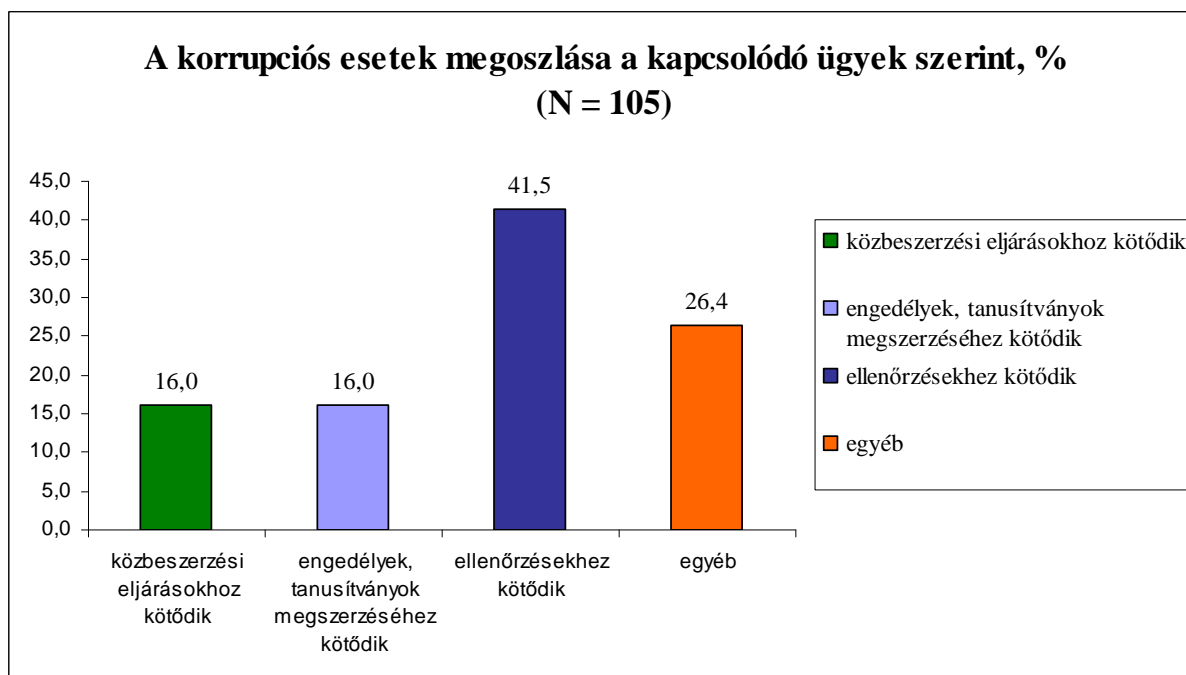
5. ábra: A korrupció gyanúját felvető esetek megoszlása a kapcsolódó intézmények szerint, 2006-2007, %

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

10. A korrupciós esetek újabb fontos mozzanata, hogy milyen ügyekkel / hivatali lépésekkel kapcsolatban jönnek létre, milyen ügyek elintézése hívja életre a korrupciót. A 2006-2007-ben napvilágra került esetek túlnyomó része ellenőrzésekhez kötődő korrupció (42%), de magas az engedélyek megszerzéséhez és a közbeszerzésekhez kapcsolódó korrupciós esetek aránya is (16-16%) (lásd a 6. ábrát). Azt gondoljuk, hogy ezek a korrupció különböző típusait jelenítik meg, és így minden típusba sorolt korrupciós aktivitás csökkentéséhez testre szabott politikák szükségesek. Ezek kialakítása, illetve az egyes típusok pontosabb elkülönítése és jellemzése pedig további elemzést kíván.

6. ábra: A korrupció gyanúját felvető esetek megoszlása aszerint, hogy milyen ügyekhez kötődnek, 2006-2007, %

Forrás: BCE Korrupciókutató-központ

11. Utoljára hagytuk az egyik legfontosabb szempontot, a magyarországi korrupció helyzetét jellemző kardinális kérdést:

A korrupciós jelenségeket ma Magyarországon kétszereplős tranzakciók aggregátumaként foghatjuk-e fel, vagy intézményesült folyamatként, amely többszereplős és bonyolult cserekapcsolatokon és intézményeken keresztül érvényesül?

Ez az egyik legizgalmasabb – sajnálatos, hogy ezt fel kell most a jelen helyzetben tenni – és hatásaiban, a magyar társadalom gazdasági és intézményi fejlődése szempontjából legnagyobb hatású kérdés, amit a korrupció kapcsán felteendő.

A jelen kutatás eredményei inkább a további, ilyen irányú megalapozott gazdaság-szociológiai és közgazdasági kutatások létjogosultságára és fontosságára hívják fel a figyelmet, de a szűk időhorizont mellett is némi adalékul szolgálnak e kérdés megválaszolásához.

Az eredmények szerint a feldolgozott 107 esetből egy kivételével minden esetben meg lehetett állapítani, hogy egyszerű, kétszereplős tranzakcióról van-e szó, amelynek során „egy adás-vétel” zajlik le, vagy többszereplős, láncba szerveződő tranzakció-sorozatról. Az eredmények szerint az előbbi csoportba tartozik a feldolgozott esetek 62%-a az utóbbiba pedig 38%-a.

Tudatában vagyunk annak, hogy itt a forrásul szolgáló médiák szelekciós mechanizmusait nem tudjuk kontrollálni, de ezek az eredmények inkább arra vallanak, hogy a korrupció jelensége intézményesült formájában nem elhanyagolható súllyal van jelen a mai magyar gazdasági életben. Fontos szerepet kap a megrendelések, az erőforrások elosztásánál, a szabályozásnál, illetve a hátrányos gazdasági következményeknek egyes üzleti szereplők számára való semlegesítésében.

Következtetések, javaslatok és további kutatási irányok

1. A korrupció, s azon belül az üzleti korrupció a magyar társadalom elterjedt jelensége. Tényleges mértékéről és mechanizmusairól, konkrét típusairól (Hogy hogyan is zajlik le pontosan?) azonban keveset tudunk. Az empirikus kutatási eredmények kritikai elemzésének egyik fontos tapasztalata szerint túlsúlyban vannak a *korrupció percepciójára*, illetve a *korrupció megítélésére* vonatkozó kutatási eredmények. Ezt láttuk mind a hazai, mind pedig a nemzetközi felmérések áttekintése során. Ami viszont hiányzik: a tipikus korrupciós helyzetek és szereplők, a tipikus korrupciós mechanizmusok és motivációk mélyebb megértését célzó kutatás. Ez részben abból fakad, hogy az adatfelvételek többnyire egyetlen módszert (pl. kérdőíves adatfelvétel, fókuszcsoport) használtak. **Célszerűnek** látszik ennek alapján a jövőben nagyobb hangsúlyt helyezni a korrupciós kutatásokban a többféle módszer együttes alkalmazására. Mindenekelőtt a kvalitatív (pl. mélyinterjú, situációelemzés, interpretáció, fókuszcsoport) és a kvantitatív (pl. kérdőíves felmérés, társadalmi kapcsolatháló elemzés, tartalomelemzés) módszerek *ötvözése* látszik kívánatosnak. Emellett a kutatások fókuszába a korrupciós jelenségek mechanizmusainak feltárását és rendszerezését kell állítani, a magyarázó/megértő szemléletmódot kell jobban előtérbe állítani. A mechanizmusok megismerése ráadásul mélyebben megalapozhatja a korrupcióellenes intézkedések kidolgozását.

2. A korrupció a modern társadalom elkerülhetetlen jelensége, nem szüntethetjük meg, de súlyát adott helyzetben optimális szintre csökkenthetjük. Egy erre irányuló politika során sehova sem vezet „általában a korrupció” ellen fellépni. Csak olyan politika célravezető, amely megkeresi a tipikus korrupciós helyzeteket és ezeknél avatkozik be. Akár az eredeti tranzakciókra vonatkozó, akár a korrupciós tranzakciókra vonatkozó intézményi, szabályozási eszközökkel. Az első esetben a megoldások azon tranzakciók feltételeinek megváltoztatására irányulnak, amelyek kapcsán a korrupció felvetődik (pl. közbeszerzések, ellenőrzések, engedélyek kiadása), a második esetben pedig magának a korrupciónak a minimalizálását célzó intézkedésekről van szó, amelyek érinthetik akár a keresleti, akár a kínálati oldalt (büntetés mértékének és formájának helyes megválasztása, ellenőrzés fokozása, a megbízottak bérezésének változtatása, a morális költség növelése stb.)

3. A korrupció fogalmával kapcsolatban már a kutatás kezdetén felmerült, hogy pontosan meg kell határozni a jelentését, mert nagyon sokféle értelemben és homályosan használják az érintettek. Interjúalanyainknak ugyan nem okozott gondot a korrupció fogalmának definiálása, de rendkívül

sokféle módon határozták meg a jelentését. Az újságcikkek feldolgozása során is tapasztaltuk, hogy sokszor többértelműen és más jelenségekkel (például adócsalás, hűtlen kezelés, befolyással üzérkedés, stb.) összemosva használják a korrupció kifejezést. Célszerűnek látszik mindezek alapján a fogalom számtalan jelentését szétválasztani egymástól, valamint világos, pontos és az empirikus kutatás irányába orientáló korrupció-típusokat alkotni.

4. Az interjúk során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett vállalatvezetők elég jól látják a korrupció jelenségét: annak okait, lefolyását és következményeit. Ráadásul a hajlandóak nyilatkozni róla, sőt a korrupció elleni fellépésre vonatkozóan is számtalan konkrét javaslatot fogalmaztak meg. Célszerűnek látszik a strukturált mélyinterjúk folytatása a vállalatvezetők nagyobb körére történő kiterjesztése révén. Az interjúk során a hangsúlyt a (hallomásból ismert vagy közvetlen tapasztalatból származó) megtörtént esetek feltárására kell helyezni.

5. A korrupció elterjedtségében, illetve az ellene folyó küzdelemben a politikai elitnek, ezen belül pedig a kormánynak meghatározó szerepe van. Ezt nemcsak az interjúk tapasztalatai mondják velünk, hanem a korrupcióval kapcsolatos elméleti megfontolások is (Rose-Ackermann, 1978): a morális költség növelésének első lépése, hogy a kormányzat (a politikai elit) önmagára nézve kötelező imperatívuszak ismeri el a korrupcióval, sőt a korrupció gyanújával szembeni intoleranciát, a korrupciós gyanúba keveredő vezető hivatalnok leváltása természetes és szükségszerű. A második lépés pedig, hogy következetes politikával fellép a korrupciós helyzetek feltárásáért és minimalizálásáért. A magyarországi üzleti korrupciós helyzet javulását persze a gazdasági szféra öntisztulási folyamatai is kísérhetik, de a kezdeményezésnek és a végrehajtásnak a politikai szférából kell indulnia. Ezzel párhuzamosan a civil társadalom szerepe is rendkívül jelentős: az erős civil szervezetek egyrészt kellő nyomást gyakorolhatnak a politikára, továbbá a korrupció csökkentésére irányuló törekvések legfontosabb katalizátorai lehetnek. Ez indokolhatja, hogy az interjúalanyok körét érdemes lehet kibővíteni a politikai elit tagjaival, önkormányzati vezetőkkel és civil szervezetek képviselőivel. Az ő motivációik megismerése fontos adalékokkal szolgálhat a korrupciós mechanizmusok feltárásához.

6. A sajtó és a nyilvánosság szerepe. Ha feltárjuk és nyilvánosságra hozzuk a korrupció mechanizmusait, azzal két egymástól független célt tudunk egyszerre elérni: a) a nyilvánosság és a társadalmi diskurzus a konkrét, a közfigyelem tényleges megjelenési formákra való irányítása csökkenti az adott technika alkalmazásának valószínűségét, mert kiszámítható és átláthatóvá válik; b) alapot ad azon szituációk szabályozási és intézményi környezetének megváltoztatására, amelyek között a korrupciós tranzakciók kialakultak.

7. Az interjútapasztalatok és a médiaelemzés eredményei több riasztónak tűnő jelenségre hívták fel a figyelmet: a korrupció elterjedtsége növekszik és több területen megjelentek a közvetítők, a korábbi egyszerű, kétszereplős korrupciós tranzakciók a láncszerűen összekapcsolódnak, többszereplőssé váltak. Ugymond „vállalkozások” jönnek létre a korrupciós tranzakciók mentén. Megkockáztatjuk: ezekből a jelekből az üzleti korrupció bizonyos fokú „intézményesülésére” következtethetünk. Érdemesnek látszik ezért olyan országok tapasztalatainak összehasonlító elemzését bevonni a kutatásba, amelyek az intézményesült korrupciót megtapasztalták (például Olaszország), illetve olyanokét, amelyek sikeres harcot folytattak ellene (például Szingapúr, Hongkong). Ráadásul – a negatív tendenciákat tapasztalva – a korrupcióellenes politika kialakítása sürgető feladatnak látszik: a magas szinten intézményesülő korrupció ellen sokkal nehezebb felvenni a harcot.

A fenti tapasztalatok és következtetések fényében az alábbi átfogó kutatási szempontokat (hipotéziseket) fogalmazhatjuk meg a további kutatásokra nézve:

Hipotézis - 1: Az internetes hírportálok és újságok cikkeinek tartalomelemzése arra mutat, hogy a korrupciós esetekben relatív mértékben magas a nem egyéni szereplők száma, és magas a nem egyszereplős helyzetek előfordulása. Azaz feltételezhető, hogy a magyarországi korrupció elindult az intézményesülés irányába. Immár – az esetek egy részében – nem két szereplő rejtett, egyszeri tranzakciójáról van szó, hanem többszereplős tranzakció-láncokról. Ezek fenntartására az érintettek intézményeket hoznak létre, működtetnek és ezen tranzakciókról több szereplőnek is tudomása van, több szereplő is „be van vonva az ügyletbe”. Másképpen: a korrupció egyes esetei magán viselik a szervezettség és intézményesítettség bizonyos vonásait.

Hipotézis - 2. A korrupció sokféle, heterogén jelenség, nem kötődik egyértelműen szektorokhoz. Az általános, elvont és jól alkalmazható definíció mellett többféle alakot ölt a gyakorlatban, azaz megjelenése nem univerzális és ezért is nehéz empirikusan megragadni.

Hipotézis - 3. A korrupció elterjedtségét jól jellemzi, hogy az interjúk során minden kérdezett tudott *legalább egy* (de általában több) olyan esetet felsorolni az elmúlt évekből, ami vele, vagy közvetlen ismerősével történt meg (üzlet - kormányzat), azaz bizonyos tranzakcióknál jellemző és általánosan elterjedt az üzleti életben. Ugyanerre a következtetésre juthatunk a média reprezentációt vizsgálva: két év alatt 174 eset került felszínre és ezen esetek heterogenitása az egyik figyelemre méltó tapasztalata az elemzésnek.

Hipotézis - 4. A korrupció megoszlása valószínűleg nagyon egyenetlen: vannak olyan tranzakciótípusok, amelyek mellett az a különleges, ha nem kapcsolódik hozzá korrupció (például a nagyobb projekteknel építési engedélyek; önkormányzatok ingatlan eladása, vásárlása). Ez a helyzet maga után vonja, hogy az egyszerű véletlen mintavételen alapuló kutatások eleve kudarcra vannak ítélve, csak a célzott (adott célcsoportra koncentrált) kutatások, esettanulmányok, szituációelemzések a célra vezetők.

Ezeknek a hipotéziseknek a vizsgálatához az alábbi – fent már érintett – kutatásokat látszik célszerűnek elvégezni a közeljövőben:

1. a média elemzés kiterjesztése a 2000-2006 időszakra,
2. a mélyinterjúk vizsgálatok folytatása, kibővítve a vállalatvezetők körét, bevonva a politikai elit tagjait és a civil szervezetek vezetőit,
3. esettanulmányok készítése a szabályozási környezet és intézményi feltételek vizsgálatához
4. célzott mintán kérdőíves adatfelvételek (kliensek mintája), a korrupció által hátrányba kerülők mintája és kikérdezése,
5. konkrét korrupciós esetek (feltételek, szereplők, mechanizmusok stb.) további gyűjtése interjúk módszerrel, s ezek szituációelemzése,
6. állami beszerzési és piaci árak összehasonlító elemzése,
7. nemzetközi tapasztalatok összehasonlító vizsgálata.

Irodalom

- Gulyás Gyula: A politikai korrupcióról. Megj: Gulyás Gy. (szerk.) (2004): *Politikai Korrupció*, Aula Kiadó, Budapest, pp. 7-43.
- Rose-Ackerman, S. (1978): *Corruption. A Study in Political Economy*, Academic Press, New York.
- Sik Endre (1999): *The Bad, the Worse and the Worst – Guestimating the Level of Corruption*, Paper presented at Conference on Corruption, Commissioned by the Princeton University and CEU, Budapest, December, p. 29.
- Szántó Z. (1997): "Megbízó, megbízottak és kliensek. Vázlat a korrupció fogalmáról," *Szociológiai Szemle*, No. 4., pp. 109-114.
- Szente Zoltán (szerk.) *Korrupciós jelenségek az önkormányzati közigazgatásban*. Közigazgtási Intézet, Budapest, 2007.
- Tóth István János (2000): *A korrupció néhány tényezője az átalakuló gazdaságokban*, kézirat, 40. old., <http://econ.core.hu/~tothij>